

MİZAÇ ÖZELLİKLERİNİN ÇOCUĞUN ZORBA VE KURBAN DAVRANIŞLARINI YORDAMA GÜCÜ

Dr. Öğr. Üye. Seda SAKARYA*

Doç. Dr. Serpil PEKDOĞAN**

ÖZ

Bireyin sergilediği olumsuz davranış kalıpları içerisinde mizaç özellikleri önemli bir rol oynamaktadır. Çocukların mizaç özellikleri ile problem davranışları arasında sıkı bir ilişki olduğunu belirtilmektedir. Bireylerin davranışlarının büyük oranda şekillendiği ve yetişkinlik döneminde sergileyecekleri pek çok özelliklerinin belirlendiği bir dönem olan okul öncesi dönem, insan hayatında son derece önemli ve kritiktir. Bu bağlamda okul öncesi dönemden itibaren çocukların akran ilişkilerinin dinamiklerinin belirlenmesi ve daha büyük yaşlarda yaşanabilecek olan sorunların önüne geçilebilmesi açısından, bu çalışmada okul öncesi eğitime devam eden 4-6 yaş çocukların mizaç özelliklerinin, zorba ve kurban davranışlarını yordama gücünü incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada yordayıcı korelasyonel araştırma deseni kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 4-6 yaş aralığında olan çocuğa sahip 216 anne oluşturmaktadır. Çalışma grubunun seçilmesinde kolay ulaşılabılır olması amacıyla uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır Veriler Yoleri (2014) tarafından uyarlanan "Çocuklar İçin Mizaç Değerlendirme Bataryası- Ebeveyn Formu " ve Özyürek ve Kurnaz (2019) tarafından geliştirilen "Zorba ve Kurban Çocuk Davranışlarını Değerlendirme Formu" kullanılarak toplanmıştır. Ölçme araçları araştırmacılar tarafından, annelere uygulanmıştır. Elde edilen verilerin analizinde öncelikle normallik varsayımlarına bakılmış daha sonra değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı Pearson Korelasyon katsayısı ile incelenmiş; zorba ve kurban davranışlarının yordayıcılarını belirlemek için ise "çoklu regresyon" analizi yapılmıştır. Çoklu regresyon bulgularının, mizacın aktivite alt boyutunun, zorba çocuk davranışları ve kurban çocuk davranışlarını düşük düzeyde yordadığı görülürken, pasif zorba çocuk davranışları üzerinde yordayıcılığının olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mizaç, zorba ve kurban, okul öncesi, olumsuz davranış.

THE PREDICTIVE POWER OF TEMPERAMENT TRAITS ON THE BULLY AND VICTIM BEHAVIORS OF THE CHILD

ABSTRACT

Temperament traits play an important role in the negative behavioral patterns that the individual displays. It is stated that there is a close link between temperament traits and problem behaviors of children. Preschool period, which is a period in which the behaviors of individuals are shaped to a great extent and many features that they will display during adulthood are determined, is very important and critical in human life. In this respect, it is aimed to analyze the predictive power of temperament traits of children, who continue preschool education and between 4-6 years of age, on the bully and victim behaviors in terms of determining the dynamics of peer relations of children starting from this period and preventing bigger problems that may be experienced at later ages. The predictive correlational research design was used in the research. The study group of the research consists of 216 mothers with children between

* Kırıkkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, sedasakarya33@gmail.com, Orcid ID: 0000-0002-8105-809X

** İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü serpil4423@hotmail.com, Orcid ID: 0000-0002-8442-354X (Sorumlu Yazar)

4-6 years of age. The convenience sampling method was used in choosing the study group in order to make it easily accessible. Data was collected by using "Temperament Assessment Battery for Children- Parent Form" adapted by Yoleri (2014) and "Behaviors of Bully and Victim Child Evaluation Form" developed by Özyürek and Kurnaz (2019). The measurement instruments were applied to the mothers by the researchers. In the analysis of the obtained data, first, the normality assumptions were examined and then the Pearson Correlation coefficient was examined to see whether there was a significant relationship between the variables; "Multiple regression" analysis was used to determine predictors of bully and victim behaviors. It was concluded that multiple regression findings and the activity sub-dimension of temperament predicted bully child behaviors and victim child behaviors on a low level, while there was no predictor on passive bully child behaviors.

Keywords: Temperament, bully and victim, preschool, negative behavior.

Giriş

Günümüzde oldukça büyük bir problem olarak ortaya çıkan şiddetin en önemli nedeni toplum içindeki sosyal ilişkilerdir. Fiziksel, duygusal, sözel, cinsel, ekonomik, kültürel gibi pek çok çeşidinden bahsedilebilen şiddet, özünde bir saldırganlık biçimidir. Bu noktada saldırganlığın hem şiddeti hem de zorba eylemleri kapsadığı söylenebilir (Turan, Çubukçu ve Girmen,2010; Akt. Özyürek ve Kurnaz 2019).

Zorba eylemlerin pek çok farklı tanımı bulunmaktadır. Bunlar arasında; Heinemann "mobbing" olarak isimlendirdiği zorba davranışı, bireye yönelik birden başlayıp biten bir grup şiddeti olarak tanımlarken (Dölek 2002), Rigby (2004), zorbalığın saldırganlık içeren davranışları kapsadığını ve aralarında fiziksel, ya da dolaylı üstünlük olan kişiler arasında gerçekleştiğini vurgulamıştır. Zorba davranışlar pek çok farklı şekilde görülebilmektedir. Bunlar fiziksel, sözel ve duygusal zorba davranışlar olarak sıralanabilir. Fiziksel zorba davranışlarda, vurmak, tırmalamak, tükürmek, eşyasını zorla almak gibi davranışlardan söz edilirken; sözel zorba davranışlarda, alay etmek, ad takmak, tehdit, küfür vb. davranışlar yer almaktadır. Duygusal zorba davranış boyutu da dışlamak, faaliyetlere dahil etmemek, konuşmamak, yalnız bırakmak gibi davranışları içermektedir (Çınkır 2006; Akt. Çankaya, 2011). Bununla birlikte, zorba davranış, kasıtlı olarak zarar verme, tekrar etme ve kurban kişinin zorba davranış gösteren kişiye karşı kendini savunmasında zorluk yaşaması yani güç dengesizliği unsurlarını barındırmaktadır (Olweus 1999). Arslan (2008) yaptığı çalışmada, boşanmış ebeveyni olan, aile içi şiddete tanıklık etmiş ve kendisine de şiddet uygulanan çocukların, zorba davranışlarının bu özelliklere sahip olmayanlara oranla anlamlı derecede yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Pişkin (2002) ise yaptığı çalışmada, ilkökul ve ortaokul öğrencileri arasındaki zorba davranışların sıklığını incelemiş, bulgular öğrencilerin %33'ünün sistematik bir şekilde zorbalığa maruz kaldıklarını ve zorbalık uyguladıklarını ortaya koymuştur. Bununla birlikte erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranla daha fazla zorba davranışlar sergilediklerini saptamıştır.

Zorba davranışların sebepleri oldukça çeşitlidir. Bunlar arasında, saldırganlığı bir iletişim yöntemi olarak kullanan aile içinde yetişmek, tutarsız anne baba tutumları, anne babanın çocuklarının davranışlarını yeterince gözlemlememeleri, aile ve okulda çocuğa fiziksel birtakım cezalar uygulanmış olması, çocukların sağlıksız düşünme biçimlerinin anne babalar tarafından eleştirilmeden kabul edilmesi ve pekiştirilmesi, şiddet içerikli televizyon programları, bilgisayar oyunlarına maruz kalmak vb. yer

almaktadır (Coloroso 2003; Akt. Karaca 2018). Zorba davranışlar sergilemek hem zorba hem de kurban rolündeki çocuğu birebir etkilemektedir. Dake, Price ve Telljhonann (2003) kurbanların kendilerini son derece yalnız hissettiklerini, kaygı ve uyku bozuklukları yaşadıklarını, zorbaların ise, halsizlik gibi birtakım belirtiler gösterdiklerini ortaya koymuştur. Bir başka araştırmada Doğan (2010), sadece kurban rolündekilerin değil aynı zamanda zorba rolündekilerin de fiziksel, ruhsal ve davranışsal pek çok olumsuz kalıcı etkilerle baş etmeye çabaladıklarını ortaya koymuştur.

Kurban kavramı içeriğinde, pasif, itaatkâr, içine kapanık, çoğunlukla kendini suçlayan, hassas sıfatları ile tanımlanabilecek birey özellikleri yer almaktadır. Zorba bireylerin en fazla hedef aldıkları kitle içinde yar alan bu grupta çoğunlukla öz güveni düşük olan bireyler genellikle zorba davranışlara nasıl karşılık vereceklerinden emin değildirler. Bu bireyler diğerlerine göre daha endişeli, güvensiz ve hassastırlar, bu durumun bir sonucu olarak da akranlarından izole olma eğilimi göstermektedirler (Kaltiala-Heino, Rantanen ve Rimpela 2000; Pişkin 2002, Olweus 1994). Düzenli bir şekilde bir veya daha fazla kişinin rahatsızlık verici davranışlarına maruz kalan öğrenci olarak tanımlanan (Olweus 2005) kurban kişileri, kendi içerisinde de çeşitli sınıflara ayrılmaktadır. Pasif ve kışkırtıcı olarak gruplanan kurbanlardan pasif kurbanların tipik özellikleri arasında kendilerini değersiz ve öz güvensiz hissetmeleri yer alır. Boyun eğen özellikler sergileyen bu grup, kendilerine saldırıldığında öç alma ya da karşılık verme eğiliminde olmazlar. Kışkırtıcı grubunda yer alan kurbanlar ise, diğer grubun tam aksine savunmaya geçici, çabuk öfkelenen, kavgayı başlatacak davranışlar sergilerler (Olweus 2005). Smokowski ve Kopasz (2005) yaptıkları bir araştırmada, zorba, kurban ve zorba/kurbanların aile özelliklerini incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlar, zorba davranış sergileyen çocukların ev içinde zayıf baba figürü olduğunu, anne figürünün ise daha izin verici bir tutum sergilediğini ortaya koymuştur.

Bireyin sergilediği olumsuz davranış kalıplarında mizaç özellikleri de önemli bir rol oynamaktadır. Essa (2003); çocukların mizaç özellikleri ile problem davranışları arasında sıkı bir ilişki olduğunu belirtmektedir. Mizaç kavramı, bireylerin yaşadıkları deneyimlere ve sosyal etkileşim kalıplarına olan duyarlılıklarıdır ve doğuştan gelen özellikler olarak bilinmektedir. Mizaç ile ilgili olarak birçok kuramcı farklı özellikler ortaya atmıştır. Bu kuramlardan en fazla kabul göreni, Thomas ve Chess (1977) tarafından yapılan boylamsal araştırmalar sonucunda mizacın dokuz alt boyutu olduğunu belirlenmesidir. Bu boyutlar; aktivite düzeyi; çocuğun gün içerisindeki mevcut motor becerilerini, ritmiklik; çocuğun gün içerisindeki uyku, tuvalet, beslenme gibi biyolojik düzenini, yaklaşma çekingenlik; çocuğun yeni ve farklı bir uyarana ilk tepkisini, uyumluluk; çocuğun çevresindeki farklılıklara tepkisi, uyarılma eşiği; çocukta fark edilebilir bir tepki uyandırabilmek için gerekli uyarı şiddetini; tepkinin yoğunluğu; çocuğun gösterdiği tepkinin kuvveti, huyların niteliği; keyifli ve keyifsiz davranış niteliklerinin karşılaştırılması, dikkat dağınıklığı; çevresel uyarının çocuğu yaptığı faaliyetten alıkoyması, dikkat süresi ve devamlılık; çocuğu yaptığı bir iş üzerindeki dikkat dağılımı ve sürdürme becerisi olarak belirtilmektedir (Beliibaş, Büküşoğlu ve Erermiş, 2005). Bu çalışmalar sonucunda Thomas ve arkadaşları kolay mizaç, zor mizaç, yavaş tepkili mizaç olmak üzere üç mizaç türü belirlemişlerdir. Çocukların büyük bir çoğunluğu kolay mizaca sahiplerdir ve bu çocukların biyolojik ritimleri düzenlidir ve ortama kolayca uyum sağlamaktadırlar. Zor mizaca sahip çocukların ise biyolojik ritimleri düzensiz, yeni ortama uyum sağlamada zorluk yaşamaktadırlar. Yavaş tepkili

mizaca sahip olan çocuklar ise yeni durumlara karşı çekingendirler ve ortama yavaş uyum sağlamaktadırlar. Genel olarak çocukların %40'ı kolay mizaca sahipken, %10'u zor mizaca %35'i ise yavaş tepkili mizaca sahiplerdir (Akt; Yoleri 2014).

Çocuklar belirtilen mizaç tipleriyle dünyaya gelirler ve yaşadıkları her yeni deneyime bireysel olarak birbirinden farklı cevaplar verirler. Örneğin dışa dönük ve girişken mizaç özelliklerine sahip olan bir çocuk, daha iyimserdir ve değişime uyum sağlayabilir, çevresindekilerle daha olumlu ilişkiler yaşarken, zor mizaca sahip olan çocuklar ise uyum sağlama konusunda daha fazla zorluk yaşamaktadırlar (Berns 2013; Berk 2013). Ayrıca mizacın çocukların sosyal yeterlik ve sosyal beceri davranışları, arkadaşlık seçimi, okul başarısı, okula uyum, sosyal çevreye uyum, öz yeterlik ve öz düzenleme kapasitesi üzerinde büyük etkileri olduğu belirtilmektedir (Eisenberg vd. 2009; Main ve Wang 2010; Curby vd.; Liew vd. 2008; Valiente, Lemery-Chalfant ve Castro 2007; Valiente vd.. 2010; Zhou vd.. 2010; Akt: Yoleri 2014; Diener ve Kim 2004). Campbell (1995) araştırmasında problem davranışların en fazla okul öncesi dönemde yoğun olduğunu belirtmektedir. Baker vd. (2005) erken çocukluk döneminde görülen uyum ve davranış problemlerinin mizaçtan kaynaklandığını belirtmektedir. Katı, sert ve çok hareketli olmakta mizaç özellikleri ile ilişkilendirilmektedir (Bates , Olson, Pettit ve Bayles, 1982; Barron ve Earls 1984).Bu bağlamda çocukların mizaç özellikleriyle, sergilemiş oldukları davranışlar arasında bir ilişkinin varlığının tespit edilmesinin önemli olduğu görülmektedir.

Alan yazın incelendiğinde mizaç ve zorba-kurban ilgili birçok teorik bilginin ve araştırmaların bulunduğu fakat okul öncesi dönem çocuklarına dönük araştırmaların yetersiz kaldığı görülmektedir. Bireylerin davranışlarının büyük oranda şekillendiği ve yetişkinlik döneminde sergileyecekleri pek çok özelliklerini belirlediği bir dönem olan okul öncesi dönem, insan hayatında son derece önemli ve kritiktir. Bu açıdan düşünüldüğünde bu dönemden başlayarak çocukların akran ilişkilerinin dinamiklerinin belirlenmesi ve daha büyük yaşlarda yaşanabilecek olan sorunların önüne geçilebilmesi açısından, okul öncesi dönemdeki çocukların mizaç özellikleri ile zorba kurban davranışlarının ilişkilerinin incelenmesi, bu yolla da durum tespitleri yapılarak gerekli önemlerin alınması erken müdahale açısından önem taşımaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışmada 4-6 yaş okul öncesi eğitime devam eden çocukların mizaçlarının, zorba-kurban davranışlarını yordayıcılığı incelenmiştir. Çalışmada yordayıcı korelasyonel araştırma deseni kullanılmıştır. Yordayıcı korelasyonel araştırmalarda değişkenler arasındaki ilişkiler incelenerek, bağımsız değişkene bağlı olarak bağımlı değişkende meydana gelen değişimler açıklanmaktadır (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel 2012).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 4-6 yaş ve okul öncesi eğitime devam eden çocukların anneleri (n=216) oluşturmaktadır. Çalışma grubunun seçilmesinde kolay ulaşılabilir olması amacıyla uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışma grubuna ilişkin demografik özellikler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Çalışma grubuna ilişkin demografik özellikler

Değişkenler	Alt Kategoriler	n	%
Çocukların Cinsiyeti	Kız	87	40,2
	Erkek	119	59,8
Çocukların Yaşı	4 Yaş	18	8,3
	5yaş	108	50
	6 Yaş	90	49,2
Çocuk Sayısı	Tek Çocuk	109	50,5
	2 çocuk	71	32,9
	3 ve üstü	36	16,6
Anne Yaş	20-29	95	43,9
	30-39	86	39,8
	40-49	35	16,3
Anne Eğitim Durumu	İlköğretim	25	11,6
	Lise	52	24,1
	Üniversite	125	57,9
	Y.L./Doktora	14	6,4
Baba Yaş	20-29	80	37,0
	30-39	96	44,4
	40-49	40	18,6
Baba Eğitim Durumu	İlköğretim	8	3,8
	Lise	59	27,3
	Üniversite	118	54,6
	Y.L./Doktora	31	14,3

Araştırmaya katılan çocukların %40,2'si kız, %59,8'i erkek çocuğudur. Çocukların %50'si 5 yaş grubundadır. Ebeveynlerin sahip oldukları çocuk sayısı incelendiğinde %50,5'i tek çocuğa sahiplerdir. Annelerin yaşları incelendiğinde %43,9'u, 20-29 yaş aralığında yer almaktadır. Annelerin eğitim durumu incelendiğinde, %57,9'unun üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Babaların yaşları incelendiğinde, %44,4'ü 30-39 yaş aralığında yer almaktadır. Babaların eğitim durumu incelendiğinde %54,6'sının üniversite mezunu olduğu görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada demografik bilgileri toplamak amacıyla kişisel bilgi formu, çocukların mizaç özelliklerini belirlemek amacıyla "Çocuklar İçin Mizaç Değerlendirme

Bataryası- Ebeveyn Formu” ve zorba ve kurban çocuk davranışlarının belirlenmesi amacıyla “Zorba ve Kurban Çocuk Davranışlarını Değerlendirme Formu” kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Kişisel bilgi formu çocukların yaşı, cinsiyeti, ebeveynlerin yaşı, eğitim durumu, sahip olunan çocuk sayısına ilişkin bilgileri toplamak amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır.

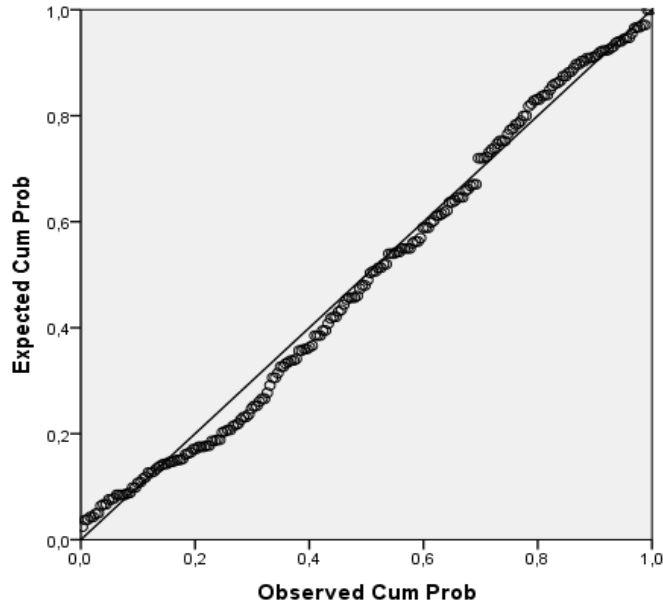
Çocuklar İçin Mizaç Değerlendirme Bataryası- Ebeveyn Formu: Martin ve Bridger,1999; tarafından geliştirilen ölçme aracının Yoleri (2014) tarafından Türkçe’ye uyarlaması ve geçerlik güvenirlik çalışması yapılmıştır. Form 2-7 yaş arasındaki çocukların mizaçlarını belirlemek amacıyla ebeveynlere yöneltilen soruları içermektedir. Likert tipi olan formda, 35 madde bulunmakta ve olumsuz duygulanım, engellenme, sebât etme ve aktivite düzeyi olmak üzere mizaca ilişkin dört alt boyut içermektedir. Ölçeğin güvenirlik çalışmaları kapsamında, alt boyutlara ilişkin Cronbach alpha (α) iç tutarlık katsayıları utangaçlık alt boyutu için .83, aktivite düzeyi alt boyutu için .77, olumsuz duygulanım boyutu için .80 ve sebat etme alt boyutu için ise .74 olarak belirlenmiştir. Test- tekrar test güvenirlik katsayıları ise; utangaçlık alt boyutu için .81, aktivite düzeyi alt boyutu için .78, olumsuz duygulanım boyutu için .76 ve sebat etme alt boyutu için .78 olarak hesaplanırken, testin iki yarısı arası korelasyonu ise .73 ile .85 arasında bulunmuştur (Yoleri, 2014). Bu çalışmada ise ölçeğin alt boyutlarına ilişkin Cronbach alpha (α) iç tutarlık katsayıları utangaçlık alt boyutu için .79, aktivite düzeyi alt boyutu için .74, olumsuz duygulanım boyutu için .78 ve sebat etme alt boyutu için ise .76 olarak belirlenmiştir.

Zorba ve Kurban Çocuk Davranışlarını Değerlendirme Formu: Özyürek ve Kurnaz (2019) tarafından geliştirilen ölçme aracı, okul öncesi ve ilkokul 1.-4. sınıf düzeyi çocuklarının zorba ve kurban davranışlarını belirlemek amacıyla oluşturulmuştur. Evet-hayır biçiminde cevaplanan ölçme aracında, 32 madde yer almakta ve zorba-çocuk, kurban-çocuk ve pasif-zorba çocuk alt boyutları yer almaktadır. Ölçme aracı sınıf öğretmeni tarafından doldurulmaktadır. Ölçme aracının KR-20 iç tutarlılık katsayısı Zorba-Çocuk Davranışları alt boyutunda 0,86, Kurban-Çocuk Davranışları alt boyutunda 0,88 ve Pasif Zorba-Çocuk Davranışları alt boyutunda ise 0,71 olarak hesaplanmıştır. Alt boyutlardan alınan yüksek puan, çocuğun zorba-kurban-pasif zorba olma eğiliminin hangisinin daha baskın olduğu hakkında fikir vermektedir. (Özyürek ve Kurnaz 2019). Bu çalışmada ise KR-20 iç tutarlılık katsayısı Zorba-Çocuk Davranışları alt boyutunda 0,82, Kurban-Çocuk Davranışları alt boyutunda 0,80 ve Pasif Zorba-Çocuk Davranışları alt boyutunda ise 0,70 olarak belirlenmiştir.

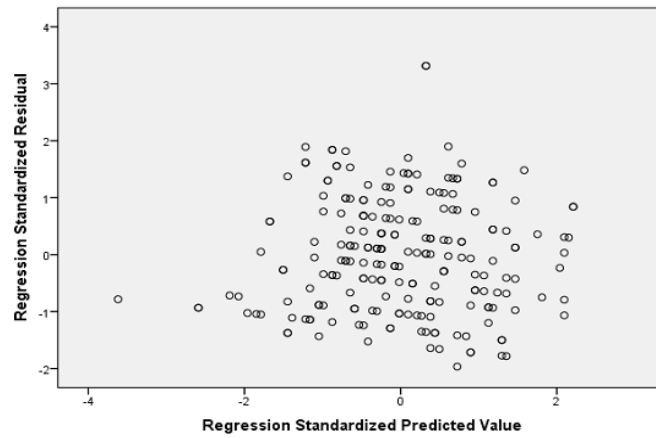
Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma orta ölçekli bir ilde, gerçekleştirilmiştir. Çalışma yapılmadan önce ilgili kurumlardan gerekli izinler alınmış ve çalışma gönüllülük ilkesine göre yürütülmüştür. Çalışmaya katılmayı kabul eden 4-6 yaş okul öncesi eğitime devam eden çocuğa sahip anneye Çocuklar İçin Mizaç Değerlendirme Bataryası- Ebeveyn Formu, sınıf öğretmenlerine ise öğrencileri için, Zorba ve Kurban Çocuk Davranışlarını Değerlendirme Formu uygulanmıştır. Eksiksiz doldurulduğu belirlenen 216 ölçme aracı değerlendirmeye alınmıştır. Elde edilen veriler SPSS programına işlendikten sonra analizler yapılmıştır. Analiz yapılmadan önce uç değerlerin olup olmadığına bakılmış ve

regresyon analizinin “doğrusallık” ve “çok değişkenli normallik” varsayımlarının karşılandığı görülmüştür. Standardize edilmiş sapma değerler ile standardize edilmiş yordanan değerlerin grafiği doğrusallık varsayımının karşılandığını göstermektedir (Şekil 1). Standardize edilmiş sapma değerleri ile ilgili olarak çizilen, gözlenen ve beklenen birikimli olasılık dağılımı grafiğinde de normal dağılımdan önemli bir sapmanın olmadığı görülmektedir (Şekil 2). Değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığına Pearson Korelasyon katsayısı, duygusal istismar potansiyellerinin yordayıcılarını belirlemek için ise "çoklu regresyon" analizi yapılmıştır. Bulgular ,01 ve ,05 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir (Büyüköztürk vd. 2017).

Şekil 1. Gözlenen ve Beklenen Birikimli olasılık

Şekil 2. Standardize tahmini değerler ve sapmalar

BULGULAR

Araştırmada çocukların mizaç özellikleri ile zorba ve kurban davranışları arasındaki ilişkiyi gösteren pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı analiz sonuçları Tablo 2.'de verilmiştir.

Tablo 2. Çocukların mizaç özellikleri ile zorba ve kurban davranışları arasındaki basit korelasyon katsayıları, ortalama ve standart sapma değerleri

Değişkenler	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
(1) Zorba Çocuk	1						
(2) Kurban Çocuk	,223**	1					
(3) Pasif Zorba Çocuk	,245**	-,146*	1				
(4) Utangaçlık	,014	-,007	,018	1			
(5) Aktivite	-,162*	-,184**	,021	,329**	1		
(6) Olumsuz Duy.	,025	-,036	,040	,291**	,294**	1	
(7) Sebat	-,112	-,104	-,022	,047	,010	-,239**	1
Ortalama	5,29	3,62	2,85	28,87	29,57	41,26	27,97
SS	2,57	1,59	1,22	6,6	7,96	11,34	5,29

**p<,01, *p<,05

Tablo 2'de yer alan basit korelasyon katsayıları incelendiğinde, zorba çocuk davranışları ile aktivite arasında negatif yönlü düşük korelasyon ($r=-,162^*$, $p<,05$), kurban çocuk davranışları ile aktivite arasında negatif yönlü düşük korelasyon ($r=-,184^{**}$, $p<,01$), olduğu görülmüştür.

Çocukların mizaç özelliklerinin, zorba ve kurban davranışlarını yordayıcılığını belirlemek amacıyla çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon eşitliğine zorbalığa ilişkin zorba çocuk, kurban çocuk ve pasif zorba çocuk alt boyutları bağımlı değişken olarak, mizacın alt boyutları olan utangaçlık, aktivite, olumsuz duygulanım ve sebat ise bağımsız değişken olarak alınmıştır. Zorba çocuk davranışlarının mizacın alt boyutları tarafından yordanmasına ilişkin çoklu regresyon bulguları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Zorba çocuk davranışlarının mizacın alt boyutları tarafından yordanmasına ilişkin çoklu regresyon bulguları

Değişkenler	B	S.H.	B	t	P
Sabit	7,139	1,292		5,524	,000

Utangaçlık	,035	,036	,072	,981	,328
Aktivite	-,076	,029	-,195	-2,666	,008*
Olumsuz Duyg.	,012	,024	,037	,493	,623
Sebat	-,024	,016	-,105	-1,495	,136
R=,212	R ² =,045				
F=2,492	P=,000				

**p<,01 *p<,05

Tablo 3'te yer alan bulgular incelendiğinde mizacın alt boyutları olan utangaçlık, aktivite, olumsuz duygulanım ve sebat alt boyutları ile zorbalık düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki vermektedir (R=,212, R²=,045, p<,01). Regresyon denkleminde giren değerler açısından mizacın aktivite alt boyutunun (β =-,195, t=-2,666, p<,05) zorba-çocuk davranışlarını yordama da anlamlı olduğu görülmüştür. Sonuç olarak çocuklarda mizacın aktivite boyutunun, zorbalık davranışları üzerinde etkili olduğu söylenebilir.

Kurban-Çocuk davranışlarının mizaç tarafından yordanmasına ilişkin çoklu regresyon bulguları Tablo' 4 te verilmiştir.

Tablo 4. Kurban-Çocuk davranışlarının mizacın alt boyutları tarafından yordanmasına ilişkin çoklu regresyon bulguları

Değişkenler	B	S.H.	B	t	P
Sabit	5,206	,800	-	6,511	,000
Utangaçlık	,021	,022	,071	,974	,331
Aktivite	-,048	,018	-,199	-2,726	,007*
Olumsuz Duyg.	-,005	,015	-,025	-,340	,734
Sebat	-,016	,010	-,112	-1,601	,111
R=,221	R ² =,049				
F=2,703	P=,000				

**p<,01 *p<,05

Tablo 4'te yer alan bulgular incelendiğinde mizacın alt boyutları olan utangaçlık, aktivite, olumsuz duygulanım ve sebat alt boyutları ile kurban- çocuk davranışları düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki vermektedir (R=,221, R²=,049, p<,01). Regresyon denkleminde giren değerler açısından mizacın aktivite alt boyutunun (β =-,199, t=-2,726, p<,05) kurban-çocuk davranışlarını yordamada anlamlı olduğu görülmüştür. Sonuç

olarak mizacın aktivite boyutunun, kurban-çocuk davranışları üzerinde etkili olduğu söylenebilir.

Pasif zorba çocuk davranışlarının mizaç tarafından yordanmasına ilişkin çoklu regresyon bulguları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 5. Pasif Zorba Çocuk Davranışlarının mizacın alt boyutları tarafından yordanmasına ilişkin çoklu regresyon bulguları

Değişkenler	B	S.H.	B	t	P
Sabit	2,679	,628	-	4,267	,000
Utangaçlık	,001	,017	,006	,081	,935
Aktivite	,002	,014	,010	,133	,895
Olumsuz Duyg.	,005	,012	,032	,421	,674
Sebat	-,002	,008	-,015	-,205	,838
R=,044	R ² =,002				
F=,103	P=,981				

**p<,01 *p<,05

Tablo 5'de yer alan bulgular incelendiğinde; mizacın alt boyutları olan utangaçlık, aktivite, olumsuz duygulanım ve sebat alt boyutları ile pasif zorba çocuk davranışları ile anlamlı bir ilişki vermediği görülmektedir (R=,044, R²=,002, p>,05). Sonuç olarak mizacın alt boyutlarının, pasif zorba çocuk davranışları üzerinde etkili olmadığı söylenebilir.

Tartışma ve Sonuç

Çocukluk dönemi yaşam boyunca sergilenecek davranışların olduğu önemli bir gelişim dönemidir. Davranışların oluşumunda mizaç önemli bir rol oynamaktadır. Rothbart ve Bates, (2006) mizacın erken bebeklik dönemlerinde gözlenebilen, duygu, davranış ve dikkat süreçlerindeki biyolojik kökenli bireysel farklılıklar olduğunu belirtmişlerdir. Bu doğrultuda mizacın birçok davranış üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Sosyal ve duygusal gelişim alanlarında olumsuz davranışlar çocuğun mizaç özellikleriyle ilişkilidir. Örneğin, olumsuz tepkisellik (kolay kızma vb.) ve dikkatini yoğunlaştırmada güçlük, saldırganlık gibi davranış problemleri için risk faktörü olan mizaç özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Sanson, Hemphill ve Smart, 2002). Bu araştırmada da okul öncesi eğitime devam eden 4-6 yaş aralığındaki çocukların mizaç özelliklerinin, zorba ve kurban davranışlarını yordama gücünü incelenmesi amaçlanmıştır. Elde edilen bulgular incelendiğinde, zorba-çocuk davranışları ve kurban-çocuk davranışlarının mizacın aktivite boyutunu yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Erken çocukluk döneminde çocukların bazıları zorbalık, saldırganlık, pasif zorbalık gibi olumsuz davranışlar sergilemektedirler. Bu davranışların mizaçla ilişkili olduğu yapılan bazı araştırmalarla desteklenmektedir. Diener ve Kim (2004); Campell (1995); Essa

(2003) araştırmalarında mizacın erken çocukluk döneminde görülen davranış sorunlarıyla ilişkili olduğunu belirtmektedirler.

Mizacın alt boyutlarından olan aktivite boyutu, çocuğun gün içerisinde hareketli olduğu anları ifade etmektedir. Aktif olan çocuklar sürekli enerjiktir ve karşılarındaki insanları yorabilmektedirler (Kristal 2005). Zorbalık davranışı sergileyen çocuklar ise aktif, gcl ve fiziksel açıdan baskın, saldırgan davranış eğilimi içerisindedirler (Karataş 2011). Kurban-ocuklar ise zorbaca davranışlar karşısında sessiz kalmaktadır. Fakat fazlaca zorbalığa maruz kaldıklarında ise istemediği halde istenen davranışı gerçekleştirmek zorunda kaldığını hissedebilmektedirler (zyrek ve Kurnaz 2019). Çocuğun mizacının aşırı hareketli olması ve buna bağlı olarak öfke nöbetleri geçirmesi de zorbalığı tetikleyen başka bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Dehue vd. 2012). Dolayısıyla bu özellikler, çocukların zorba-ocuk, kurban-ocuk davranışları ile aktivite arasında ilişki olmasına neden olmuş olabilir.

Mizaç ile ilgili yapılan bir araştırmada, zor mizaca sahip olan çocukların akranları tarafından zor kabullenildiği, sosyal olarak dışlandığı ve davranış problemleri yaşadıkları belirtilmektedir (Walker, Berthelson ve Irving 2001). Zor mizaçlı çocuklar düzensiz uyku ve beslenme alışkanlığına sahip, değişikliklere karşı dirençli, kızgınlık, hırçınlık içerisinde olan çocuklardır (Uçar, 2017). Moon (2001) araştırmasında zor mizaçlı çocukların daha fazla problem davranış sergilediklerini belirtmektedir. Dolayısıyla rnekleme alınan çocukların zorba davranışları ile aktivite düzeyleri arasında ilişki olmasının nedeni zor mizaçlı olmalarından kaynaklanmış olabilir.

Yavaş alışan mizaçlı çocuklar ise, yenilik ve değişikliğe uyum konusunda zor mizaçlı çocuklara göre daha az olumsuz tepki veren, daha az hareketli ve bazende saldırgan davranabilen çocuklar olarak ifade edilmektedirler (Uçar, 2017). Yavaş alışan mizaçlı çocuklar, bu özellikleri ile kurban-ocuk profili ile uyumaktadırlar. Kurban-ocuklar zaman zaman sessiz gibi grnsele de, uğradıkları zorbalık ya da saldırganlık durumu karşısında hareketlilik göstermekte ve tepki verebilmektedirler. Araştırmanın bulgularında da kurban-ocuk ile aktivite düzeyi arasında ilişki olmasının nedeni söz konusu durumla bağlantılı olabilir.

Çalışmanın bir bulgusu da mizacın alt boyutlarının, pasif zorba ocuk davranışları üzerinde etkili olmadığı yönündedir. Pasif-zorba ocuk, kendisi zorbalık yapmasa da zorbalığa seyirci kalmayı tercih eden ocuk olarak belirtilmektedir (zyrek ve Kurnaz 2019). Pasif zorba çocuklar belirtilen özelliklerinden dolayı dışarıdan destekleyici durumdadırlar ve kendilerini iyi gizlemektedirler. Zorba ocuklar ise olabildiğince saldırgan davranırken, kurban ocuk haksızlığa uğradığını düşünerek tepki vermektedir. Bu sebeplerden dolayı, pasif-zorba ocuk davranışı ile mizaç arasında ilişki saptanmamış olabilir. Ayrıca bu durum örnekleme grubunun farklılığından da kaynaklanmış olabilir.

Araştırmadan elde edilen bulgular dahilinde, mizaç ve zorbalık konusunun alan yazında yeterince ele alınmamış olması, yapılan çalışmaların sınırlı olması, çalışmanın yeterince tartışılmamasına neden olmaktadır. Ayrıca araştırmanın sadece bir orta ölçekli bir ilde uygulanması da çalışmanın sınırlılığı olarak kabul edilebilir.

Araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda, zorbalık ve mizaç ilişkisinin ele alındığı çalışmalar farklı örnekleme grupları üzerinde çalışılabilir. Zorbalık ve

zorbalığa neden olan değişkenler ışığında mizacın alt boyutları ile olan ilişkisi araştırılabilir. Çocuklarda zorbalık davranışı ve buna neden olan faktörler saptanarak, bu davranışları önleyici erken müdahale çalışmaları deneysel olarak uygulanabilir. Ayrıca erken çocukluk döneminde zorbalık ve mizacın ölçümüne yönelik farklı ölçme araçlarının geliştirilmesi de ölçümlerde farklı sonuçlara ulaşmaya katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

ARSLAN, Sevda, (2008), Lise Öğrencilerinde Öz-Kavram Ve Aile İlişisinin Akran Zorbalığına Etkisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü İstanbul.

BAKER, Bruce.L., MCLNTYRE, Laura Lee, BLACHER, Jan, ve OLSSON, Malin, Broberg , (2005), "Pre-school Children with and without Developmentaal Delay: Behaviour Problems Parent's Optimism and Well-being" **Journal Of Entellectual Disability Research**, C.XLIX, S.8: s.575-590.

BARRON, Alexis.P. ve EARLS, Felton, (1984), "The relation of temperament and social factors to behavior problems in three-year-old children", **Journal Of Child Psychology And Psychiatry**, C.XXIV, S.2: s. 23-33.

BATES, John.E.,OLSON, Shery.L., PETTİT, Gregory, S. ve BAYLES, Kathryn, (1982), "Dimensions of İndividuality in the Mother İnfant Relationship at Six Months of Age" **Child Development**, C.LII, S.2: s: 446-61.

BELLİBAŞ, Emel, BÜKÜŞOĞLU, Nagehan, ve ERERMİŞ, Serpil. (2005), "Ayrılma Anksiyetesi Bozukluğu Tanılı Bir Grup Çocukta Mizaç Özellikleri", **Ege Tıp Dergisi**, C.XLIV, S.1:s. 39-44.

BERK, Laura, (2013), **Child Development**, New Jersey: Pearson.

BERNS, Roberta, (2013), **Child, Family, School, Community: Socialization and Support**, Canada: Nelson Education.

BÜYÜKÖZTÜRK, Şener, ÇAKMAK, Ebru, Kılıç, AKGÜN, Özcan, Erkan, KARADENİZ, Şirin, ve DEMİREL, Funda, (2017), **Bilimsel Araştırma Yöntemleri**, Ankara: Pegem.

CAMPBELL, Susan, B. (1995), "Behavior Problems in Preschool Children: A Review of Recent Research", **Journal Of Child Psychology & Psychiatry**, C. XXXVI,S.1: s. 113-149.

ÇANKAYA, İbrahim, (2011), "İlköğretimde Akran Zorbalığı", **Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. XXIV ,S. 1, s.81-92.

DAKE, Joseph. A., PRICE, James. H. ve TELLJHONANN, Susan. K, (2003), "The Nature And Extent Of Bullying At School", **Journal of School Health**, C. LXXIII, S. 5, s. 173-180.

DEHUE, Francine, vd.(2012), "Cyberbullying and traditional bullying in relation to adolescents' perception of parenting", **Journal of cybertherapy & rehabilitation**, C.V, S.1:s. 25-34.

DIENER, Marissa L., ve KIM, Do-Yeong (2004), "Maternal and Child Predictors of Preschool Children's Social Competence", **Journal of Applied Developmental Psychology**, C. XXV, S.1:s. 3-24.

DOĞAN, Aysun, (2010), "Ekolojik Sistemler Kuramı Çerçevesinde Akran Zorbalığının İncelenmesi", **Çocuk ve Ruh Sağlığı Dergisi**, C.XVII, .S.3, s. 149-162.

DÖLEK, Nevin, (2002), İlk ve Orta Öğretim Okullarındaki Öğrenciler Arasında Zorbacı Davranışların İncelenmesi ve "Zorbalığı Önleme Tutumu Programı'nın Etkisinin Araştırılması, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

ESSA, Eva, (2003). **A Practical Guide to Solving Preschool Behavior Problems**. (5thed), Delmar Learning. USA.

KALTIALA-Heino, R., RİMPELÄ, M., RANTANEN, P. ve RİMPELÄ, A. (2000). "Bullying at school an indicator of adolescents at risk for mental disorders", **Journal of adolescence**, C. XXIII, S.6,S. 661-674.

KARACA, Kasım, (2018), Ortaokullarda Akran Zorbalığının Yaygınlığının ve Zorba-Mağdurların Depresyon Ve Anksiyete Düzeylerinin İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

KRİSTAL, Jan, (2005), **The Temperament Perspective: Working with Children's Behavioral Styles**, USA: Paul H. Brookes Publishing Company.

MOON, Mugyeong, (2001), "Teacher Perspective on Peer Relation Problems of Young Children", **Asia Pasific Education Review**, C.II, S. 1: s. 22-31.

OLWEUS, Dan, (1994), "Bullying At Scholl: Long-Term Outcomes For The Victims And An Effective Scholl-Based İntervention Program". **Aggressive Behavior: Current Perspectives**, (Ed. L. R. Huesmann), 97-130, New York: Plenum.

OLWEUS, Dan .(1999), "Sweden", **The Nature of School Bullying. A Cross-National Perspective**, (Ed. P. K. Smith, Y. Morita, J. Junger-Tas, D. Olweus, R. Catalano, and P. Slee), (1999), , London & New York, Routledge, 7-27.

OLWEUS, Dan, (2005), **Bullying at School. What we know and what we Can Do**, Oxford: Blackwell.

ÖZYÜREK, Arzu, KURNAZ, Fatma, Betül, (2019), "Zorba Ve Kurban Çocuk Davranışlarını Değerlendirme Formu: Güvenilirliği Ve Geçerliliği", **Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. XV, S. 1, s. 246-261.

PİŞKİN Metin, (2002), "Okul Zorbalığı: Tanımı, Türleri, İlişkili Olduğu Faktörler Ve Alınabilecek Önlemler", **Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri**, C. II, S. 2, s. 531-562.

RIGBY, KEN, (2004), "Adressing Bullying in Schools Theoretical Perspectives And Their İmplications", **School Psychology International**, C. XXV, S. 3, s.287-300.

ROTHBART, Mary. K. ve BATES, John, E., (2006), **Temperament**, In Damon W., Lerner R., Eisenberg N. (Eds.), *Handbook Of Child Psychology*, 3 (6th Ed. 99-166). New York: Wiley.

SANSON, Ann., HEMPHİLL, Sherly, A., ve SMART, Diana, (2002). **Temperament and social development. The Wiley-Blackwell handbook of childhood social development**, USA: Blackwell Publishing.

SMOKOWSKİ Paul. R, KOPASZ, Kelly, Holland (2005), "Bullying İn Schools: An Overview Of Types, Effects, Family Characteristics, And İntervention Strategies", **Children And School**, C. XXVII, S. 2, s. 101-110.

THOMAS, Alexander, ve CHESS, Stella, (1977), **Temperament and development**, New York: Brunner/Mazel.

WALKER, Sue, BERTHELSEN, Donna,C., & IRVING, Kym, A. (2001). "Temperament and Peer Acceptance in Early Childhood: Sex and Social Status Differences", **Child Study Journal**, C. XXXI, S. 3: s. 177-192.

UÇAR, Esin, (2017), Okul Öncesi Dönem (48-72 ay) Çocuklarında İlişkisel ve Fiziksel Saldırganlığın Mizaç ve Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

YOLERİ, Sibel, (2014), "Çocuklar İçin Mizaç Değerlendirme Bataryası Gözden Geçirilmiş Ebeveyn Formunun Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması", **International Journal of Human Sciences**, C.XI, S.2: s. 221-237.